

آسیب های روانی – اجتماعی حاصل از زلزله در ایران

محسن صفری ۱، دکتر مرتضی فتاحی ۲

۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، موسسه ژئوفیزیک دانشگاه تهران (safari.mohsen@ut.ac.ir)

۲ دانشیار موسسه ژئوفیزیک دانشگاه تهران (mfattahi@ut.ac.ir)

چکیده

اگر چه دولت با اجرای برنامه های متعدد سعی در مقابله با بحران زلزله نموده است، اما متأسفانه آسیب های روانی – اجتماعی حاصل از زلزله کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مشاهده آثار ویرانگر زلزله موجب نگرانی در آحاد مردم شده است و طرح این سوال که چرا زلزله ۷ ریشتری در ژاپن تلفاتی بسیار کمتر از زلزله ۶ ریشتری در ایران دارد ناشی از آسیب های روانی – اجتماعی حاصل از زلزله است. مسلماً سلامت روانی و مشکلات رفتاری افرادی که در اثر زلزله، عزیزان و اموال خود را از دست داده اند و دچار وحشت از ادامه زندگی بدون وجود منابع عاطفی و مالی شده اند و آثار اجتماعی آن، باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد. در این مطالعه اهم اقدامات صورت گرفته در جهت کاهش آسیب های روانی - اجتماعی در جامعه ایران قبل و بعد از زلزله بررسی و در نهایت کمبودها و راهکارهای لازم برای بهبود وضع موجود در ایران مورد بررسی قرار می گیرد.

واژگان کلیدی: آسیب روانی – اجتماعی، مقاوم سازی سازه ها، بهسازی، مدیریت بحران، مانور، آسبیدیدگان زلزله

Psychosocial effects of earthquake in Iran

Mohsen Safari 1, Dr. Morteza Fatahi 2

1 Master of Science, Institute of Geophysics; University of Tehran (safari.mohsen@ut.ac.ir)

2 Associate Professor, Institute of Geophysics, University of Tehran (mfattahi@ut.ac.ir)

Extended Abstract:

Although the government has tried to deal with the earthquake crisis by implementing numerous programs, unfortunately the psychological and social damage caused by the earthquake has received less attention. Observing the devastating effects of the earthquake has raised concern among the public and the question of why the earthquake in Richter in Japan has far less casualties than the earthquake in Richter in Iran is due to the psychosocial damage caused by the earthquake. Admittedly, the mental health and behavioral problems of people who have lost their loved ones and possessions in the earthquake and are afraid to continue living without the emotional and financial resources and their social impacts should be taken into consideration. This study examines the importance of measures taken to reduce psychosocial trauma in Iranian society before and after the earthquake and finally assesses the shortcomings and actions needed to improve the status quo in Iran.

Keywords: Social-Psychological Injury, Reinforcement of Structures, Improvement, Crisis Management, Maneuver, Earthquake Damaged

اگرچه ایرانیان همواره تلاش در کمک به زلزله زدگان نموده اند اما متاسفانه در مساله وقوع زلزله تمامی توجه ها به سمت خسارات مالی و جانی وارده به انسانها معطوف می گردد، و توجه چندانی به آسیب های روانی - اجتماعی وارده به اشخاص و بازماندگان نمی شود. متاسفانه اغلب کمک رسانی های ابتدایی به زلزله زدگان نیز بعد از مدت کوتاهی قطع می شود.

در سطح جهانی در دهه های اخیر اثرات روان شناختی زلزله بیشتر مورد توجه قرار گرفته است (دکتر یوسف فکور و همکاران ۱۳۸۳). در ایران نیز اخیراً به این مهم پرداخته شده است و حتی روانشناسان به کمک آمده اند. به عنوان مثال دکتر حسین ابراهیمی مقدم، روانشناس، در مصاحبه خود با هفته نامه سلامت (انتشار ۱۳۹۶/۸/۲۱) چنین اظهار می نماید: "... احساس اضطراب مبهم به ما یادآوری می کند که آپارتمان خود را ضد زلزله و بر اساس اصول مهندسی بسازیم. هنگامی که فرد ناگهان در معرض زلزله قرار می گیرد، ... واکنش هشدار نشان می دهد. اگر ترس از زلزله یا حالت های پس لرزه وجود داشته باشد، بالاخره مرحله فرسودگی به وجود می آید، فرد دچار بیماری می شود و اگر در این حالت بماند شاید حتی وارد مرحله مرگ شود." ایشان همچنین عوامل زیرآورد کاهش آثار روانی ناشی از زلزله موثر می داند: ۱- دیدن آموزش های لازم برای مقابله با زلزله ۲- پیش بینی زلزله ۳- مقاوم سازی سازه ها و بهینه سازی ۴- داشتن حمایت اجتماعی (تعامل اجتماعی با دیگران، حمایت مالی و عاطفی دولت، راهنمایی و هدایت مردم، باز خورد دیگران در مورد رفتار فرد).

این پژوهش به بررسی امور انجام شده در ایران جهت کاهش آسیب روانی - اجتماعی قبل و پس از وقوع زلزله می پردازد و این امور را با آنچه در دنیا انجام شده است مقایسه می کند.

روش تحقیق و اهداف پژوهش

در این پژوهش از روشهای مروری منظم و به شیوه اسنادی و کتابخانه ای، منابع، مقالات، کتابها و اسناد مرتبط با موضوع استفاده شده است و هدفهای مورد نظر عبارتند از:

- 1- بررسی نکات و مسائلی که در کاهش آسیب روانی - اجتماعی ناشی از زلزله در جامعه نقش موثری دارند.
- 2- بررسی تحقیقات، مطالعات، و عملکرد ارگانها ی مرتبط، در رابطه با کاهش آسیب روانی - اجتماعی زلزله در ایران.
- 3- بررسی ضعفهای موجود در رابطه با شیوه عملکرد بخشهای دولتی و خصوصی با نگاه به پیشرفت هایی که در کشورهای پیشرو در رابطه با کاهش آسیب روانی - اجتماعی ناشی از زلزله صورت گرفته است.

طرح مساله

1. اگر چه دولتمردان و مردم در روزهای اولیه به خوبی در صحنه حاضر می شوند و آسیب دیدگان زلزله را مورد حمایت مالی و عاطفی قرار می دهند، اما این کمکها موقتی و ناکافی می باشد. مشکل اصلی ما فراموش کردن مسئله و نداشتن عزمی راسخ برای برنامه ریزی بنیادی و درازمدت برای آماده سازی جهت مقابله با زلزله است.

2. اگر چه تصویب برخی قوانین از جمله قانون مقاوم سازی مدارس درمجلس (ایسنا-فروردین ۱۳۸۵) و تخصیص اعتبار ۴میلیارد دلاری و اجرایی شدن آن موجب آرامش روانی شد اما بدون شناسایی میزان فعالیت گسل ها، زون بندی و کد بندی تاثیر اساسی نداشت. لذا در اولویت اول ضروری است کمیته گسل های فعال تشکیل شود.
3. کشور ما توان مالی جهت آزمون و خطا را ندارد و می بایست از تجربه کشورهای دیگر استفاده کند. ژاپن به عنوان مثال پس از زلزله 1995 کوبه تلاش خود را بر شناسایی میزان فعالیت گسل ها، زون بندی و کد بندی متمرکز ساخت و سپس ساختمانهای ضد زلزله موجب آرامش نسبی مردم در مقابله با خطرات زلزله شد. در کشور ما هنوز جای تشکیل کمیته گسل های فعال خالی است. ژاپن همگام به امور دیگر نیز پرداخت.
4. پس از مشخص شدن میزان فعالیت گسل ها، زون بندی و کد بندی، باید متولیان مسکن از قبیل وزارت مسکن و شهرسازی و شهرداریها، با ارائه نقشه مناسب و تصویب قوانین زیربسط جهت صدور پروانه ساختمانی و بهبود کیفیت مصالح، و خاصه نظارت در اجرا، باعث مقاوم سازی بهتر سازه ها و بهینه سازی شوند.
5. نهادهایی مانند موسسه ژئوفیزیک، سازمان زمین شناسی، مرکز تحقیقات مسکن و پژوهشگاه بین المللی زلزله با تاسیس آزمایشگاههای نوین مرتبط با زلزله، توسعه و تقویت شبکه های لرزه نگاری، شتاب نگاری و پیش نشانگری زلزله، می توانند نقش مهمی در کاهش آسیب های مادی و روانی اجتماعی زلزله داشته باشند.
6. اگر چه دانشگاهیان و محققین، پژوهشهای زیادی در رابطه با زلزله و آثار مخرب مالی، جانی و روانی - اجتماعی آن انجام داده اند که می توان به نشریات، کتابها و حدود ۷۹۸۷ مقاله (پایگاه سیویلیکا) مرتبط با زلزله و مدیریت بحران اشاره کرد. اما جای پژوهشهای سیستماتیک در ارتباط با آسیب های روانی - اجتماعی حاصل از زلزله خالی است.
7. نهادهای امدادی مانند هلال احمر، فوریتهای پزشکی و آتش نشانی ضمن آنکه با جدیت و وظایف تعریف شده خود را انجام داده اند، و بعضا در آموزش مقابله با زلزله و مانور مدارس مشارکت و حتی خود به اجرای مانورهای تخصصی پرداخته اند اما می توانند با استفاده از تجربه دیگر کشورها نقش بیشتری در در کاهش آسیب های مادی و روانی اجتماعی زلزله داشته باشند.
8. در دهه های اخیر در ایران شاهد تحولی چشمگیر در زمینه آموزش برای مقابله با زلزله و مانورهای متعدد در مدارس و سازمانهای حمایتی و خدماتی به مناسبت های ۸ آذرماه، ۵ دیماه و ۲۰ مهرماه هفته کاهش بلایای طبیعی (دومین ۴شنبه ماه اکتبر) بوده ایم که خود عاملی بسیار مهم برای آمادگی و کاهش آسیب روانی - اجتماعی زلزله می باشد اما کافی نیست.
9. ورود بیمه زلزله به مسئله مسکن و سازه های جدید، نوعی دیگر از مدیریت بحران برای قبل و بعد از زلزله و تحول در فناوری سازه ها را بدنبال خواهد داشت که نتیجه نهایی آن آرامش روحی و روانی برای جامعه به همراه دارد، ولی همانطور که آمار نشان می دهد سهم بیمه زلزله در ایران کمتر از ۵٪ است (اخبار بیمه ۹۸/۱/۱۷) که کافی نیست.

10. حضور روانشناسان و جامعه شناسان و دانشجویان در مراحل ابتدایی وقوع زلزله کم رنگ است ولی همین حضور هم، کوتاه مدت بوده و پس از چندین روز آسیب دیدگان زلزله را رها ساخته و به محل کار خود برمی گردند. لذا ضروری است این حضور سیستماتیک و مدیریت شده گردد.
11. توجه علمی و سازمان یافته به ناهنجاریها و مشکلات روانی زلزله با استفاده از تجربه کشور های دیگر به سادگی میسر است. به عنوان مثال اخیرا بیش از سی مقاله در ارتباط با آسیب های روانی - اجتماعی ناشی از فقط یک زلزله رخ داده در ونزوئلا منتشر شد (بیکل هوا و همکاران 2019).
12. اقدامات زیادی در کشورهای دیگر انجام شده است که می تواند مورد استفاده ما قرار گیرد. از جمله اقدامات اخیر انجام گرفته در کشور ژاپن، می توان به ایزوله کردن سازه از پی آن با قطعات بلبرینگ مانند، اشاره کرد بطوریکه کودکان ژاپنی بدون هراس " زلزله را به تکانهای صندلی مادر بزرگ تشبیه می کنند ". در آمریکا و آلاسکا روی مقاوم سازی سازه ها و بزرگراه ها کار شده و مرکز هشدار سونامی در ساحل غربی ساخته شده (ایسنا - اسفند ۱۳۹۵).

نتیجه گیری

کارهای خوبی اخیرا در زمینه کاهش آسیب های روانی - اجتماعی زلزله در ایران صورت گرفته است ولی کافی نیست و لذا پیشنهاد می شود اقدامات تکمیلی زیر نیز انجام گیرد:

شناسایی میزان فعالیت گسل ها، زون بندی و کد بندی و تدوین قوانین کارآمد برای نظارت بر کلیه ساخت وسازها و خاصه در طراحی شهرهای جدید و سدها و برج ها و نیروگاه ها، تقویت و ایمن سازی خطوط ارتباطی و شبکه های حیاتی مانند آب، گاز، برق، سدها و فرودگاهها، به طوری که میزان صدمات حداقل مشابه ژاپن شود. بیمه ساختمانهای نو با در نظر گرفتن امن بودن در مواقع زلزله و حوادث طبیعی. مانورهای عمومی و تخصصی با جدیت صورت گیرد و صرفا برای رفع تکلیف نباشد. حضور سیستماتیک و مدیریت شده روانشناسی و روانشناسان در امر زلزله.

مراجع:

- 1- حسنعلی مجبوریان، ایسنا- ۹۶/۹/۱۲
- 2- دکتر یوسف فکور و همکاران " اثر بازگویی روانشناختی بر اختلال استرس پس از سانح ، تازه های علوم شناختی، سال 6 ، شماره 3 و 4- ۱۳۸۳
- 3- Ben Beaglehole, Christopher Bloomer, Tao Zhang, Greg Hamilton, Joseph M. Boden, Roger T. Mulder, Caroline Bell and Chris Frampton, The impact of the Canterbury earthquakes on dispensing for older person's mental health, *International Journal of Geriatric Psychiatry*, **34**, 11, (1599-1604), (2019).